

Theo Hettema
Theologische burnout; diagnose en behandeling

Verschenen in: *Woord en dienst* 51 nr. 12, 8 juni 2002, 4-5.

Kunnen alleen predikanten een burnout krijgen? Of bevindt de hele theologie zich in een malaise? Geen politiek vijf puntenplan, maar een vijf stappenplan voor de theologie.

Pastorie-inspectie en hamburgertest

Toegegeven, er wordt genoeg geproduceerd in theologisch Nederland. De artikelen en boeken rijgen zich aaneen. Je kunt daarbij nog wel enkele krenten uit de pap vissen. Over het algemeen word ik echter niet vrolijk van wat ik op het gebied van de theologie zie verschijnen. Dat is een klacht die iemand als J.-J. Suurmond al eerder in dit blad heeft doen horen. 'Zakken tot maaiveldhoogte' lijkt niet alleen een instructie voor begrafenisondernemers maar ook het heimelijk devies van theologisch Nederland.

En wanneer er al krenten in die theologische pap zitten, bereiken die dan de gemiddelde predikant, laat staan het gemiddelde gemeentelid? Ik beperk me tot het veld van de dogmatiek. Wat voor dogmatische handboeken heeft een predikant in zijn of haar boekenkast staan? Wat is daar bijgekomen na de studietijd? Wat is daarvan gelezen? En wat wordt daarvan gebruikt voor het predikantswerk? Een kleine pastorie-inspectie op ezelsoren en potloodstrepes in de boekenkast van de dominee zou nog wel eens een onthullend, somber antwoord op deze vragen kunnen bieden.

Wanneer economen fluctuaties in de wereldeconomie willen vergelijken, nemen ze vaak hun toevlucht tot een eenvoudige vraag: wat is de prijs van een hamburger bij de McDonald's in de betreffende landen? Dat biedt een aardige graadmeter voor economische vergelijkingen. Voor mijzelf heb ik ook zo'n vergelijkende hamburgertest op theologisch gebied met de vraag: wat is de prijs van een set *Kirchliche Dogmatik* van Barth bij een theologisch antiquariaat? Dat is een aardig middel om zicht te krijgen op de belangstelling van theologen en predikanten om zich te verdiepen in een kloek systematisch werk. Ook dan komt er een somber, teleurstellend beeld naar voren. Een aantal jaren geleden deed een set KD van veertien delen ('in goede staat, enige potloodstr.') zo'n fl. 800,--. Nu kun je voor de helft ook al heel goed terecht. Dat betekent een forse deflatie van de dogmatische interesse van de predikant. Ik wil niet beweren dat een predikant zich op Barth moet werpen om een goed predikant te zijn, maar wel dat blijkbaar weinigen zich de waarde gunnen van het zich verdiepen in een grondig systematisch werk.

Diagnose: burnout

Wanneer de manager van een bedrijf zich in bewoordingen als het bovenstaande zou uitlaten – de sombere geluiden dat het allemaal minder wordt, de moedeloosheid om iets daarvan te doorbreken, zelfs een vleugje doodsdrijf – dan zou hij al snel de diagnose krijgen: typisch een geval van burnout. Dat woord burnout is bij predikanten ook niet onbekend.

Ik wil het nu niet hebben over werkdruk en slijtage bij de persoon van een predikant. Ik wil wel bij wijze van gedachte-experiment het begrip burnout eens toepassen op het verschijnsel theologie vandaag. Ik laat me daarbij leiden door een artikel van Gideon van Dam over burnout bij predikanten, verschenen in het aprilnummer van *Kerkinformatie*. Eigenlijk zou ik gewoon vanaf dit punt het betreffende artikel over kunnen schrijven en alleen het woord 'predikant' vervangen door 'theologie'. Waarom gaat het zo slecht met de theologie? 'De terugloop in de kerk, het groeiend financieel tekort of de drukte van het werk' worden genoemd. Eenieder die bij de sluiting van kerkelijke opleidingen betrokken is geweest, kan er over meepraten. Er zijn tal van oorzaken aan te wijzen voor een malaise in de

theologie: ‘gemeenteleden hebben meer uiteenlopende verwachtingen... conflicten kunnen een rol gespeeld hebben, een onverwerkte geschiedenis... verstoorde relaties in een kerkenraad [lees: synode of universiteit], een diepgaand verstoorde samenwerking met een naaste collega.’ De omstandigheden zijn er niet naar om een inspirerende theologie te verwachten: ‘er is te weinig ruimte voor vrije tijd, voor het verwerken van gebeurtenissen in het eigen leven, voor het voeden van de eigen spiritualiteit.’ Tot zover een kleine diagnose van de huidige theologische burnout, met een vrij gebruik van citaten van Gideon van Dam.

Een behandeling in vijf stappen

Zo’n diagnose kan gemakkelijk als een vrijblijvende zaak worden beschouwd. En dan geldt: de beste stuurlui staan aan wal. Of: geneesheer, genees uzelf. Ik wil daarom ook verder denken. Wat zou een therapie kunnen zijn om de malaise van de theologie te boven te komen? Gideon van Dam noemt rond de burnout van predikanten vijf stappen. Opnieuw pas ik dit toe op de theologie.

Als eerste stap is er de ‘erkenning van het probleem door de predikant [lees: theologie] zelf en door de omgeving’. Dat vergt al heel wat van een theologie. ‘Voorstellen voor oplossingen kunnen helpen, maar zonder dat ze ingebed worden in het werk als geheel blijven het vaak goede voornemens die steeds weer stranden,’ voegt van Dam er monter aan toe. Inderdaad, van tijd tot tijd klinkt een obligate roep tot vernieuwing van de theologie. Wie heeft echter de durf en de kunde om iets te benoemen van een fundamenteel gebrek in de theologie? Ik draag enkele kernwoorden aan. Navelstaarderij op intern-theologische problemen, verstriktheid van theologie in een web van kerkelijke bloedgroepen, versplintering, een welbegrepen eigenbelang in plaats van een gezamenlijke inzet. Er zijn voldoende spirituele en theologische bronnen te vinden; alleen weten we ze als theologen niet aan te boren of we weten ze niet in te zetten tot een gemeenschappelijk doel.

Er is een tweede stap in de aanpak van de theologische burnout nodig. Opnieuw naar van Dam gekeerd om raad: ‘een vernieuwd beroepsbeeld is nodig.’ Wat is het beeld van de theoloog dat een kerklid heeft en wat voor beeld heeft de theoloog van zichzelf en zijn of haar invloed? Tussen die twee kon nog wel eens een behoorlijke discrepantie liggen. Ik denk aan het synoderapport over Jezus Christus onze Heer en Verlosser. Dat is een rapport, geschreven door een theoloog in commissie met andere theologen. Hoeveel moeite ook gedaan is om de betreffende zaken helder uiteen te zetten (waarvoor hulde), het rapport werkt niet; het leeft niet door in de gemeenten. Dat heeft volgens mij te maken met de niet benoemde vooronderstelling dat een theologenrapport een kerkelijk geschilpunt zou moeten verhelderen of zelfs bijleggen. Daarmee wordt de inbreng van de theologie overschat. Ik wil niet beweren dat er dan maar geen theologische reflectie moet plaatsvinden. Integendeel. Maar de waarde van theologische reflectie moet zich op een heel andere manier bewijzen, of simpelweg: communiceren, dan ik tot nu toe zie gebeuren in de kerk.

Met een vernieuwd beroepsbeeld komt er een voorwaarde voor wat van Dam een derde stap noemt: ‘meer ruimte nemen, voor de eigen spiritualiteit en voor het privé-leven.’ Dat advies kan de theologie zich ook ter harte nemen. Ik neem nog eens als voorbeeld het Jezus-rapport. Het is mooi dat daarin een slothoofdstuk voorkomt met een aantal spirituele teksten. Die vormen volgens de titel van het slothoofdstuk ‘de bron van ons geloof’. Waarom is er dan voor die ‘bron’ niet meer ruimte gemaakt in het rapport? Waarom vormen deze inspirerende teksten de uitloper van een heel geschrift en niet het uitgangspunt van de gepresenteerde gedachtegang?

‘Een andere opzet van het werk,’ vervolgt van Dam als een vierde stap. ‘Neen zeggen... afstoten van bepaalde activiteiten.’ De theologie moet zich inderdaad voor bepaalde activiteiten niet meer lenen. Ik zou zeggen: voor activiteiten waarin de identiteit van een bepaalde kerkelijke groep slechts wordt onderstreept in plaats van kritisch bevraagd. Ik eindig

bij van Dams vijfde punt: ‘werken aan een ander verwachtingspatroon in de gemeente en aan de opbouw van de gemeente.’ Er moet meer veranderen dan de theologie alleen. Ook de gemeente moet opnieuw leren dat een theologie echt iets te zeggen kan hebben, en meer is dan een private hobby van een predikant. Maar om dat te bereiken moeten wel eerst de voorgaande vier stappen doorlopen zijn.

Theologie in een uitgebluste maatschappij

Ik zal de laatste zijn om te beweren dat er goedkope en simpele oplossingen zijn voor ingewikkelde zorgen. Ik wil ook niet de zoveelste modieuze trend in de theologie als een oplossing voor alle problemen presenteren. De theologie is een weerspiegeling van een vermoeide, geseculariseerde maatschappij. Maar juist daarin heeft de theologie uiteindelijk in de maatschappij iets te bieden. Wanneer ze haar eigen burnout overwint, heeft ze iets te zeggen voor een kerk in een uitgebluste samenleving. Ik zal de eerste zijn om dat te verwelkomen.